ANαliZA

časopis za kritično misel

Letnik 1, številka 3-4, december 1997 · ISSN 1408-2969

METAFORA

Bojan Žalec

Metaforične reprezentacije

Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

Citiranje: Bojan Žalec, »Metaforične reprezentacije«, *Analiza: časopis za kritično misel* 1, št. 3-4 (1997): 171–176.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna (CC BY 4.0), https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sl.

Izdajatelj: Društvo za analitično filozofijo in filozofijo znanosti, Ljubljana.

Elektronska različica je bila leta 2026 rekonstruirana iz izvirnih stavnih datotek in preverjena s tiskano izdajo. Številke strani ustrezajo tiskani izdaji; prelomi strani znotraj prispevka se lahko nekoliko razlikujejo.

Bojan Žalec
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

METAFORIČNE REPREZENTACIJE

Za metaforičnost izraza je nujna sprememba obsega pomena izraza. Te spremembe se mora uporabnik izraza zavedati. Dodatni pogoj metafore sta dve stvari, med katerima obstaja relacija. Ta relacija ni vedno relacija podobnosti. Nekatere funkcije, ki jih opravijo metafore, ne morejo opraviti njihovi tako imenovani opisni prevodi. V tem pogledu so nekatere metafore nenadomestljive. Metaforični stavki imajo resničnostne pogoje. Bitja brez misli ne morejo uporabljati metafor.
Ključne besede: metafora, reprezentacija, obseg pomena, funkcija, relacija.

Funkcija metafor

Metafore[1] so deli govora. Kaj je funkcija teh delov govora? Če sprejmemo, da pravo funkcijo stvarem podeli njihov tvorec, moramo, da bi odgovorili na zgornje vprašanje, povedati, zakaj ljudje tvorimo oz. uporabljamo metafore. Kaj lahko storimo z metaforami? Lahko imajo retorično funkcijo, lahko jih uporabljamo v politične ali ideološke namene, lahko jih uporabljamo v didaktične namene, da bi stvari ponazorili ali si jih lažje zapomnili, lahko jih uporabljamo, da bi izrazili oz. povzročili estetska ali umetniška občutja, lahko jih uporabljamo v primerih, ko nam primanjkuje jasnejšega razumevanja stvari, lahko jih uporabljamo, da bi opozorili na nenavadne skupne lastnosti stvari, lahko jih uporabljamo, da šokiramo druge ljudi, lahko jih uporabljamo, da bi vzbudili radovednost pri ljudeh ali kot povabilo k raziskovanju itd. Metafore so torej uporabne in v nekem smislu koristne (lahko so koristne tudi za zlorabo).

Menim, da je veliko resnice v tem, kar pravi kognitivna semantika o metafori. (*Prim*. Johnson M., 1993; Kante, 1996: 19-27; Kante, 1997: 34-35) Metafore pomembno prispevajo ali omogočajo razširitev pojmovne sheme, v kateri nastopajo, saj lastnosti, na katere opozorijo metafore, omogočajo nadaljnje sklepanje in nove uvide. Če denimo, menimo, da je zavest tok, potem lahko sklepamo, da ima zavest smer, izvir itd., če to še ni bilo del našega uvida, ko smo prvič uporabili ali dojeli metaforo.

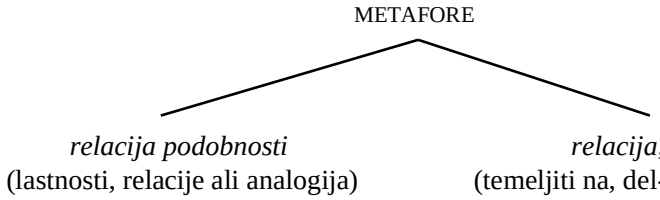
[1] To je delno spremenjena in dopolnjena verzija mojega prispevka z okrogle mize o metafori, ki je potekala 25. marca 1997 na Pedagoški fakulteti v Mariboru. Povod za okroglo mizo je bil izid knjige dr. Božidarja Kanteta *Metafora in kontekst.*

Relacije

Vzemimo primer mrtve metafore noga mize. Zakaj je to metafora? Zato, ker je prišlo do spremembe obsega predmetov, ki jih reprezentira. Dobesedno "noga" reprezentira noge živih bitij. Ker pa je prišlo do razširitve obsega predmetov, na katere se nanaša, je "noga mize" metaforičen izraz. Isto velja za metafore "tok zavesti", "roke spomina", "bosonogo srce", "oči noči", "bisernobeli smeh", "mehko srce", "cerkev je dvignila glavo", "cela šola je šla na izlet", "sledilo mu je dvoje nezrelih nog" itd. Pogoj za metaforičnost nekega izraza je, da se je spremenil obseg stvari, ki jih reprezentira.

Pogoj metafore so vedno tri stvari: relacija in relata. V primeru nemetonimij je ta relacija relacija podobnosti. Podobnost temelji na lastnostih, relacijah ali na analogiji.[2]

Oglejmo si primer "oči noči". Podobnost obstaja med zvezdami in očmi, denimo lesk. V primeru metonomij je relacija lahko relacija podobnosti, denimo "doma je čakalo dvoje ust", kjer govorec primerja usta in zavest lačnega. Podobnost je v odnosu do lakote: zavest lačnega je naravnana na lakoto, usta pa so del telesa, ki ima pomembno vlogo pri potešitvi lakote. Pri metonomijah[3] pa ni nujna relacija podobnosti. Ko denimo pravimo "cela šola je šla na izlet", tu ni relacije podobnosti, ampak gre za relacijo del celota ali relacijo utemeljenosti. Tako lahko oblikujemo tole shemo:

Pomembno pri tem je, da pri metafori relacija ni eksplicirana, kajti potem uporaba izraza ne bi več bila metaforična, izraz ne bi več bil metafora. Zato se mi zdi smiselno ločevati med primero in metaforo. "Njena usta so cvetoče vrtnice" je metafora, primera "njena usta so kot cvetoče vrtnice" pa ne, saj je dobesedno res, da so njena usta podobna cvetočim vrtnicam: njena usta so lepa, iz njenih ust diši, njena usta so rdeča ipd.[4]

Predmeti metafor

[2] Izraz "metafora" uporabljam skoraj za vse, za kar se v literarni teoriji uporablja izraz "tropi". Trdina trope opredeli kot "uporabo besed v prenesenem in zamenjanem pomenu" (Trdina S., 1974: 27), Kmecl pa takole: "**Preneseni besedni pomeni, tropi.** Tropi predvidevajo *spremembo besednega pomena*, kakor napoveduje že pomenski vir besede, tehničnega termina (grš. tropos-preobrat, sprememba; prim. tudi geografski pojem; lat. tropus = podoba)." (Kmecl M., 1983: 106) Med metafore ne uvrščam nekaterih okrasnih pridevkov in primer.

[3] Podrobneješo obravnavo podobnosti v slovenščini najdemo v Kante (1997: 26-30). O analogiji lako bralec več izve v Kante (1996: 140-164).

[4] Quintilian našteva sedem poglavitnih metonimičnih zvez: 1) pojavlja se delavec namesto svojega dela; 2) posledica namesto vzroka; 3) snov namesto izdelka; 4) lastnik namesto lastnine; 5) abstraktum namesto konkretuma; 6) posoda, dežela, kraj, čas, embalaža namesto vsebine, prebivalcev ipd.; 7) čutna podoba za abstrakten pomen. (*Prim.* Kmecl, 1983: 109) Kmecl med metonimije uvršča tudi sinekdoho in antonomazijo (*Prim.* ravno tam, str. 111), Trdina pa jih ločuje kot tri različne vrste "besed v zamenjanem pomenu". (*Prim.* Trdina, 1974: 32 - 38). Sam tozadevno sledim Kmeclu.

Denimo, da metafore uporabimo, da bi sporočili, kaj reprezentiramo. Če naj izraz, ki vsebuje metaforične dele, to stori, mora tudi sam reprezentirati, in sicer v deriviranem[5] smislu. Če je njegova funkcija v tem, da reprezentira, potem ga lahko nadomesti nek drug izraz, ki reprezentira isto kot prvi. Vzemimo za primer metaforični izraz "Jože je gorila". Če ta metaforični izraz reprezentira isto, kot "Jože je močan, neobčutljiv in agresiven", potem je z njim nadomestljiv v pogledu sporočanja reprezentirajočih stanj. Popolnoma mogoče je, da bi nekdo z izrazom "Jože je gorila" menil samo to, kar izraža drug stavek, in bi prvi stavek uporabil denimo samo zaradi kratkosti izražanja.

Oglejmo si sedaj primer metafore, katere cilj je umetniški, denimo metaforo "bosonogo srce". Ta metafora ni nadomestljiva v pogledu umetniškega učinka z nobenim opisnim prevodom. Zakaj je temu tako? Zato, ker opisni prevod ne vzbudi estetskega ali umetniškega občutja. Zakaj ga ne vzbudi? Umetniško občutje je občutje, katerega predmet je lepota. Je občutje, ki reprezentira lepoto. Lepota je utemeljena bitnost. Izraz utemeljena uporabljam v smislu teorije lika, s tujko Gestalt teorije, ali Meinongove teorije predmetov višjega reda. (primerjaj Smith, 1988: 14-23; Sodnik, 1975) Lepota je torej lik ali predmet višjega reda. Oglejmo si primer lepe slike. Lepota ni niti neka fizikalna ali kemijska lastnost slike niti njena barva, denimo modra, ampak je na vseh teh lastnostih ali bitnostih temelječa bitnost, podobno kot melodija temelji na tonih, država na državljanih, dejstvo "Ta slika je lepa" na sliki in njeni lepoti itd. Na čem temelji lepota poezije, ki je govorna umetnost, denimo lepota metafore "bosonogo srce"? Prvi odgovor bi bil, da lepota temelji izključno na zvokih, na čutno zaznavnem, na izrazu "bosonogo srce". To ne drži. Če bi vpričo nekoga, ki ne razume slovensko, izrekli besede "bosonogo srce", to pri njem ne bi vzbudilo umetniškega občutja. Takih problemov ne bi imeli, če mu bi denimo predvajali Osterčevo skladbo, pokazali Groharjevo sliko ali Plečnikove *Križanke*. Kot je dejal T. S. Elliot, če bi poezija prišla na raven glasbe, bi bilo to konec poezije.[6] Če pa bi ta človek znal denimo angleško in bi vpričo njega izrekli besede "barefooted heart", bi verjetno vzbudili umetniško občutje, če bi ga od slovenskega ljubitelja poezije v nam zanimivih ozirih ločilo zgolj neznanje slovenščine. Torej lepota metafore "bosonogo srce" ni utemeljena samo na čutno zaznavnem govornem izrazu (lahko delno je, denimo na ritmu), ampak na nečem drugem. Domnevam, da temelji na tistem, kar je skupno slovenskemu in angleškemu izrazu. To skupno pa je tisto, kar oba izražata oz. derivirano reprezentirata. Umetniško občutje je utemeljeno na nekih drugih psihičnih stanjih in lepota, ki je predmet umetniškega občutja, je utemeljena na teh bolj ali manj temeljnih ali utemeljujočih predmetih psihičnih stanj, na katerih temelji umetniško občutje. Ker pri lepoti metafore "bosonogo srce" ritem ne igra nobene vloge, lahko rečemo, da lepota neposredno temelji zgolj na tistem, kar ta izraz derivirano

[5] Trdina uvrsti primero med metafore in jo opredeli kot do konca izpeljano metaforo (*prim.* Trdina, 1974: 27). Kmecl ne uvrsti primere med metafore (*prim.* Kmecl, 1983: 117). Po antični poetiki naj bi bila metafora skrajšana primera (*prim.* ravno tam). Ta opredelitev metafore v ožjem pomenu besede se mi zdi sprejemljiva. Zaradi zgoraj navedenih razlogov med metafore tudi ne uvrščam okrasnih pridevkov [*epiteton ornans*], kot je denimo "rdeča kri" (*prim.* Trdina, 1974: 29), ki jih Trdina uvršča med metafore. So pa metafore individualizirajoči epitetoni (*prim.* Kmecl, 1983: 116, 117), denimo "sončna reka", "cekinasta se kaplja plemenita". (*prim.*ravno tam, str. 116).

[6] Govorni izrazi reprezentirajo zgolj tisto, kar izvorno reprezentirajo mentalna stanja, ki jih govor izraža. Govorni izrazi so v tem smislu zgolj derivirane reprezentacije.

reprezentira, z drugimi besedami na pomenu tega izraza. Drugega kandidata za temelj lepote ni. Zakaj izgine lepota pri opisnem prevodu metaforičnega izraza? Zato, ker se spremeni podlaga lepote. Ker pa vsaj v našem primeru lepota ne temelji izključno in niti ne neposredno na čutno zaznavnem na znaku, ampak na njegovem pomenu, sklepam, da imajo nekateri metaforični izrazi pomen, ki ni istoveten s pomenom opisnega prevoda, in da je ta pomen ali predmet podlaga lepote. Ti predmeti so nepogrešljivi. Pri uporabi izraza "Jože je gorila" zgolj zavoljo kratkosti izražanja takega nepogrešljivega predmeta ni, kajti tako imenovani opisni prevod metaforičnega predmeta lahko opravi funkcijo, četudi ni reprezentacije plavolasega Jožeta z lastnostmi gorile, kot so rjave ali črne dlake po celem telesu, nizko čelo itd. Opisni prevod pa ne more opraviti umetniške funkcije, kajti na predmetih, ki jih reprezentira, ne temelji lepota.

Značilnost nepogrešljivih predmetov v zgornjem pomenu besede, torej predmetov, ki niso nadomestljivi z dobesednim pomenom, je, da ne eksistirajo. Ne eksistira bosonogo srce, ne eksistirajo mokrocveteče rož'ce poezije, ne eksistirajo zlati drgeti smrti, telesa iz zemlje, srca iz zvezd, roke spomina, v katerih se drami glasbilo, neiztrohnjeno srce itd. To sicer so predmeti psihičnih stanj, vendar ne eksistirajo. Stvar dodatnih argumentov ali razprave je, kakšen je bivanjski status, če se lahko tako izrazim, teh predmetov reprezentacijskih stanj. Meinongovci bi dejali, da so zunaj bivanja, brentanovci pa bi dejali, da enostavno ne obstajajo (obstajanje, eksistiranje, bivanje so sinonimi z enim pomenom) in da je reprezentiranje nenormalna relacija, pri kateri včasih en člen ne eksistira. V obeh pomenih besede predmeti metaforičnih stanj ne eksistirajo.

Metaforična uporaba temelji na prepričanju o spremembi obsega izraza in v primeru nepogrešljivih predmetov o neeksitiranju le-teh. Proti trditvi o zavedanju o spremembi obsega bi lahko ugovarjali s stališča vzročno-zgodovinske teorije reprezentiranja. Izraz pomeni dobesedno tisto, kar je reprezentiral pri časovno prvi uporabi. Ostale uporabe so metaforične, če se tega uporabnik izraza zaveda ali ne. Menim, da ima ta teorija resen problem. Lahko si zamislimo dva človeka, ki bi uporabljala nek izraz za spremenjen obseg stvari. Pri tem se tega ne bi zavedala, vendar bi se popolnoma razumela. Kljub temu bi trdili, da oba sogovornika ne vesta, kaj njun izraz pomeni dobesedno. To se mi zdi intuitivno nesprejemljivo[7]. Nekomu pripišemo uporabo metaforičnega izraza samo takrat, kadar menimo, da je prepričan, da denimo bosonogo srce ne eksistira. Če pa bi nekdo uporabil ta izraz in bil prepričan, da bosonogo srce obstaja, bi mu pripisali uporabo dobesednega izraza in reprezentirajoče stanje, ki je napačno.

Stanja, ki jih izražajo metafore, reprezentirajo predmete. Kjer so predmeti, tam so dejstva, ki so na njih utemeljena. Torej imajo metaforični stavki resničnostne pogoje.

Pogoj uporabe[8] metafore je reprezentiranje dejstev. Bitja, ki ne reprezentirajo dejstev, torej ne morejo uporabljati metafor. Misli so vrsta mentalnih stanj, ki repre-

[7] *Prim*. Kmecl (1983: 55).
[8] Ta argument je uporabil Donal Davidson proti vzročni teoriji. (*primerjaj* Davidson, 1990: 310-311)

zentirajo dejstva.[9] Bitja brez misli ne morejo reprezentirati dejstev.

Metaphorical Representations

A change of an extent of a meaning of a term is necessary for a term to be a metaphor. A user of a term must also be conscious of this change. An additional condition for the metaphor is two things in a relation. This relation is not always a similarity. Some functions that the metaphors do can not be done by their so called descriptive translations. In this respect some metaphors are not replaceable. Metaphorical sentences have truth conditions. Thoughtless creatures can't use metaphors.

Keywords: metaphor, representation, extent of a meaning, function, relation.

[9] Izraz "uporaba" pomeni tudi interpretacijo metafore.

Literatura

Blackburn, S. (1988). *Spreading the word*. Oxford: Clarendon Press.

Davidson, D. (1990). "The Structure and Content of Truth". *Journal of Philosophy*, 87, str. 279-328.

Johnson, M. (1993). "Conceptual metaphor and embodied structures of meaning: a reply to Kennedy and Vervaeke". *Philosophical Psychology*, 4, str. 413-422.

Kennedy, J. M. and Vervaeke, J. (1993). "Metaphor and knowledge attained via the body". *Philosophical Psychology*, 4, str. 407-412.

Kante, B. (1996). *Metafora in kontekst*. Ljubljana: Jutro.

Kante, B. (1997). "Metafora". *Analiza*, 1, str. 24-37.

Kmecl, M. (1983). *Mala literarna teorija*. Ljubljana: DDU Univerzum.

Smith, B. (1988). "Gestalt Theory: An Essay in Philosophy", v Smith B. (ur.) *Foundations of Gestalt Theory*. München, Wien: Philosophia Verlag, str. 11-81.

Sodnik, A. (1975). "O sodobnem prvenstvenem pojmovanju likovnega problema", v Jerman F. (ur.) Alma Sodnik, *Izbrani filozofski spisi*. Ljubljana: Slovenska matica, str. 145-160.

Veber, F. (1921). *Sistem filozofije. Prva knjiga. O bistvu predmeta*. Ljubljana: Ig. Pl. Kleinmayr in Fed. Bamberg.

Trdina, S. (1974). *Besedna umetnost II.* Ljubljana: Mladinska knjiga.